

Софія Харатян

Національний університет «Киево-Могилянська академія»

## БІБЛІЙНА СИМВОЛІКА ЯК ОСНОВА СИСТЕМИ СЛІВ-СИМВОЛІВ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

У роботі розглянуто поняття слова-символу як важливого елементу художнього мислення. Визначено характер та ознаки слів-символів. Основну увагу зосереджено на біблійній символіці у збірці «Сад божественних пісень» Григорія Сковорода. Розкрито семантику ключових образів та їхню роль у формуванні філософського-релігійного світогляду автора.

**Ключові слова:** слово-символ, Григорій Сковорода, біблійна символіка, лінгвістичний аналіз, релігійний світогляд.

*The paper deals with the concept of a word-symbol as an important element of artistic thinking. The character and features of word-symbols are defined. The main attention is focused on the biblical symbolism in the collection "Garden of Divine Songs" by Hryhorii Skovoroda. The semantics of key images and their role in shaping the author's philosophical and religious worldview are revealed.*

**Key words:** word-symbol, Hryhorii Skovoroda, biblical symbolism, linguistic analysis, religious worldview.

Термін «слово-символ» посідає особливе місце у мовознавстві, адже воно виходить за межі лексичного значення, оскільки виступає як багатофункціональний засіб передання різноманітних образів, концепцій та ідей. Саме поняття символу походить з грецького *σύμβολον* (*symbolon* – *натяк*), що означає «знак, сигнал, прикмета, марка, символічний вислів» (Ес, с. 232). У сучас-

ній лінгвістиці мовознавці співвідносять цього із образом та знаком, щоб глибше розкрити зміст поняття. Згідно з класифікацією засновника прагматизму та семіотики Чарлза Пірса, існує три види позамовних знаків, до яких належать символи, що утворюють певну асоціацію зі значенням на основі звички [5]. Тоді як Ф. де Сосюр вважає, до символ — це дещо протилежне знаку-символу у Чарлза Пірса [5].

Творчість Григорія Сковороди впродовж десятиліть залишається предметом зацікавлення літературознавців, мовознавців та культурологів. Його філософські поезії, особливо збірка «Сад божественних пісень, що проросли із зерен Святого Письма», вирізняються глибинною символікою, багатством біблійних алюзій і художньою насиченістю. Сам автор у 27-й пісні збірки називає себе «любителем священної Біблії», що вказує на вагоме місце Святого Письма у його світогляді та естетиці [3, с. 81].

Перш за все, заголовок органічно вписується в текст збірки, логічно пов'язує сюжетні елементи і рухи. В основу композиції покладено алегоричний образ саду — один з найулюбленіших у бароковій поезії. У нашому випадку це слово набуває метафоричного значення і переходить в алюзію на райський сад, присвячений Адаму і Єві, що є втіленням духовної гармонії та очищення: «Господь Бог насадив сад у Едемі, на сході, й оселив там чоловіка, що його утворив» (1, Бут 2:8).

Ще одним з найважливіших елементів авторської концепції є символ зерна, який є алюзією до притчи про сівача в кількох Євангеліях (1, Мт. 13:3–23; Мк. 4:3–20, Лк. 8:5–15). Це слово набуває переносного значення, що символізує знання, які здатні «пророки» в душу людини, однак це можливо лише за наявності чистого серця, розуму та любові. Сакральна атмосфера у піснях посилюється за допомогою бібліїзмів, символічної лексики, стилізації під церковнослов'янську мову, використання архаїзмів і лексем зі складною семантикою.

В основі Пісень 4 і 5 («Ангели знижайтеся» та «Тайна дивна і преславна») покладено євангельський мотив про Різдво Христове. Помітною є наявність біблеїзмів у Пісні 4 [3, с. 54]:

- «Данилів камінь» – старозаповітний образ каменя, що розбиває страшного боввана (1, Даниїла 2:34–45);
- «Із купини пламеню» – образ неопалимої купини, яку помітив Мойсей (1, Вих. 3:2–4).

Вживання саме такої лексики є абсолютно доцільним, оскільки відповідає змісту пісні – змалювання події Різдва Христового, що має важливе символічне значення для християнської традиції.

За словами О. Фоменко, символ наділений такою рисою, як багатозначність: слово має знаковий характер, бо не лише описує певне явище, а й вказує на щось. Символ – безкінечний спектр визначень, яке виходить за межі образу предмета. Він «стягує» усі можливі смисли речей, розгортає їх у цілій системі. Це комплексний знак, зміст якого охоплює як мінімум два рівноправних компоненти ядра: пряме конкретно-денотативне значення та переносне значення, яке має абстрактний характер [4, с. 408].

Наприклад:

«Се наш **вогонь**» – символізує присутність Бога, духовність, божественну та могутню силу. Прикладом виступає біблеїзм про кущ, всередині якого горить вогонь (вихід 3:2);

«Се наш **камінь**» – символ сили Христа, могутності («Данилів камінь»);

«**День**» – символ початку чи зародження чогось нового: «День приходить, Діва родить»;

Приклад слів-символів з Пісні 5 [3, с. 55]:

**Вертеп.** За традицією оформлення сцени Різдва вертеп є зображенням народження Ісуса. У Біблії є багато згадок про це, зокрема про важливі елементи, що були присутні під час народження Бога у світ. Так, наприклад, цікавою є теорія Мередіта

Воррена про те, що тварини були пізніше включені у сцену як символ миру, спокійних часів [сайт].

**Зоря** — символ народження Христа. У Біблії написано, що народження Господа супроводжувалось появою зірки на небі: «Коли ж народився Ісус у Віфлеємі Юдейським, за днів царя Ірода, то ось мудреці прибули до Єрусалиму зо сходу, і питали: Де народжений Цар Юдейський? Бо на сході ми бачили зорю Його, і прибули поклонитись Йому» (1, Мт.2:1,2). Ісус є «яскравою ранковою зіркою», що символізує доленосну подію, Боже провидіння, що змінить усе. Про це Скворода пише так: «О, блаженні тії очі, що дивляться на сю тайну/ Що їх у світову злу північ/ Зоря привела до Бога».

**Сіно** символізує початок духовної еволюції. У притчі Сквороди «Убогий Жайворонок» є зображення худоби, що була поруч з Христом, та постіль новонародженого Сина Божого, яке автор називає «Царським ліжком».

Приклад символів із Пісні 6 (Водохресна), Пісні 16 («Вже хмара пройшла. Веселка радісно грає), байки «Орел та черепаха» та притчі «Вдячний Еродій» [3]:

**Вода** — символ очищення, трансформації; обряд хрещення Ісуса у річці Йордан; **Змія** — символ спокуси, гріхопадіння, диявола; **Ведро** — символ ясної погоди, небесної чистоти; згадується в Євангелії від Матвія як метеорологічне й образне явище; **Веселка** — символ щастя та порятунку людства після потопу; **Голуб** — символ Святого Духа, чистоти, миру; образ, що з'являється при Хрещенні Христа у вигляді голуба; **Орел** — символ Божої сили, духовної висоти, оновлення; **Еродій (лелека)** — символ вдячності, вірності, любові до батьків і віри в Бога; **Пішек (мавпа)** — символ безглузлого наслідування, легковажності й відсутності духовної глибини; **Павич (птах)** — символ королівської влади та перемоги Христа над смертю. **Всегоряще серце (вогонь)** — символ Божої присутності, очищення і натхнення; **Кифа (скеля)** — символ віри; **Олива** — знак Божого благословення.

У підсумку можна сказати, що символіка у збірці Сковороди виконує не лише естетичну, а й дидактичну функцію. Вона формує цілісну релігійно-філософську концепцію, в якій поєднуються Біблійне вчення, моральна ідея та поетична образність. Таким чином, символічна система філософа є живим елементом, що визначається своєю унікальністю та глибиною змісту.

### **Список використаних джерел**

---

1. Біблія / пер. Івана Огієнка. WordProject. URL: <https://www.wordproject.org/bibles/uk/index.htm> (дата звернення: 28.05.2025).
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Т. 5 / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 2006. 705 с.
3. Повна академічна збірка творів / Григорій Сковорода ; за ред. Л. Ушкалова; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди [та ін.]. Едмонтон; Торонто : Вид-во Канад. ін-ту укр. студій ; Харків : Майдан, 2011. 1398 с.
4. Фоменко О. С. Поняття «символ» і його осмислення у сучасній лінгвістиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2010. Вип. 25. С. 402–409. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrnt\\_2010\\_25\\_45](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrnt_2010_25_45) (дата звернення: 28.05.2025).
5. Собуцький М. А. Знак. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Знак> (дата звернення: 28.05.2025).